

לתת אכלם בעתו תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב". ועוד נאמר (שם קמ"ה ט"ו) "עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו". ואין זה רק לבני אדם אלא גם לשאר בעלי חיים (שם קמ"ז ט'): "נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו". ועוד אמרו קדמונינו ז"ל (ע"ז ג' ב') "זון מקרני רמים ועד ביצי כנים".

וכאן גשאלות שתי שאלות חיוניות שאפשר שיתעורר עליהן בעל-הבטחון בה' יתעלה ותתעלם ממנו תשובתן ותתערער אמונתו בקרבו, ולפיכך דרוש לגלות כיסויין ולהבהיר טיבן. השאלה הראשונה היא שמא יאמר האומר: "כיון שפרנסת הבריות מובטחת והוא יתעלה ערב אותם גם לבעל-חי שאין בו דעת — כנזכר בקצת מן הפסוקים שהבאנו לעיל — מה תועלת איפוא בבטחון בעניין הפרנסה? הלא בין אם יבטח האדם בה' יתעלה ובין אם לא יבטח, בין אם ישלח ידו במלאכה ובין אם לא ישלח, מכל מקום תבואנו פרנסתו, ואם כך אין תועלת במלאכה ואין נזק בבטלה, אין תועלת בבטחון ואין נזק בהיעדרו מפנימיות-האדם? והשאלה השניה היא: שמא יאמר האומר אם כל הבריות בוטחות בה', כמו שהעידו הפסוקים "עיני כל אליך ישברו" (תהלים קמ"ה ט"ו) וכיוצא בהם, נמצא שהדבר טבעי ומושרש באופי ולמה איפוא להטות (את האדם) ולעוררו על כך? ומדוע נחשב למאושר מי שמצטיין בסגולה זו, כמ"ש (שם פ"ד י"ג) "אשרי אדם בוטח בך" ונחשב מגונה מי שחסר אותה, כמ"ש (שם נ"ב ט') "הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו" ועוד פסוקים דומים שלא ייספרו מרוב. ואם (הבטחון) הוא דבר שמקצת האנשים מקיימים אותו ומקצתם זונחים אותו, כמו שמעידים פסוקים אלה ואחרים, נמצא שהפסוקים בעניין זה סותרים אלה את אלה?

והרי התשובות לשתי השאלות הללו. בנוגע לשאלה הראשונה: הגם שפרנסת הבריות מובטחת, כמו שהוכיחו הפסוקים הנ"ל ואחרים, הנה לפעמים גורם העוון לידי הכרתת הפרנסה, כמו שאמרה תורה בשעה שאיימה בעונש של רעב וכדומה בפרשת אם בחקתי (ויקרא כ"ו ג' וכו'), והיה כי תבוא (דברים כ"ו א' וכו') ושאר מקומות, או ששיגוהו עמל ותלאה כמו שנאמר לאדם כעונש על מרדותו (בראשית ג' י"ט) "בזעת אפריך תאכל לחם" וקוץ ודרדר תצמיח לך וכו'. ונאמר לקין (שם ד' י"ב) "כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך". וכנגד זה מביאה הצייתנות (למצוות ה') לידי הרחבת הפרנסה וריבוייה כמו שאמר יתעלה (דברים ז' י"ב — י"ג) "והיה עקב תשמעון וכו' וברך פרי בטנך ופרי אדמתך ותירשך ויצהרך שגר אלפריך ועשתרות צאנך". והלא הבוטח בה' יתעלה בעניין פרנסתו הריהו מן השומעים בקולו ולפיכך ישלם לו ה' יתעלה גמול בטחונו בפרנסה קלה כמו שאמר דויד (תהלים קכ"ז כ') "כן יתן לידידו שנא" על פי מה שביארנו לעיל, וירחיב פרנסתו כמו שנאמר (שם ל"ד י"א) "ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב". אבל מי שאיננו בוטח בה' יתעלה הריהו מן המורדים והסוררים ולכן יענישו ה' יתעלה בהכרתת פרנסתו

כמו שאמר דויד בניגוד ל"דרשי ה'" "כפירים רשו ורעבו", וחנה אמרה (ש"א ב' ה') "שבעים בלחם נשכרו", ונאמר על דואג (תהלים נ"ב ז' — ט') "גם אל יתצך לנצח וכו' ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח בלב עשרו יעז בהותו". או שיצמצם לו (ה') את פרנסתו ויתננה לו בצער ובמסכנות כמו שנאמר (שם קכ"ז ב') "אכלי לחם העצבים" וכפי מה שביארנו במקומו. והלא יודע אתה מה שנכתב על אסא מלך יהודה ועל חטאתו, שזנח במידת-מה את בטחונו בה' (דה"י ב' ט"ז ז' — ט) "בהשענך על מלך ארם ולא על ה' אלהיך על כן וכו' הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על ה' נתנם בידך כי ה' עיניו משטטת בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות".

ואשר לשאלה השניה, תשובתה היא כמו שאמרו (תהלים ק"ד כ"ז) "כלם אליך ישברון" ואמרו (שם קמ"ה ט"ו) "עיני כל אליך ישברו" וכדומה; ועליך לדעת כי "כל" כוונתו "רוב" וכי הבטחון יכול להיות הכרחי או רצוני, והרצוני יכול להיות כללי או פרטי. והבטחון ההכרחי הוא כמו שמצינו הרבה מבעלי העושר והכבוד והשררה וכיוצא בהם, אם יתרוששו ויאבדו את כבודם ושררתם הגשמית או ישובו אל הבטחון — (הווי אומר) אינם דבקים בו מרצונם הטוב אלא בכורח הנסיבות וכפייתן מפני שנתבלעה חכמתם ונתאכזבו מן המשענת הרצוצה ובת-החלוף כגון העושר והכבוד והבריאות וכיוצא באלה. ודבר זה מצוי תדיר אפילו אצל עובדי עבודה זרה, כי בטחונם בפסיליהם (בנוי על ההנחה) שהללו אמצעי-ביניים הם בינם לבין המושיע האמיתי, כמו שידוע לך מן המעשה במלחי הספינה שירד בה יונה (יונה א' ה'): "ויוצקו איש אל אלהיו", וכשהגיד להם יונה מי אלהיו אחרי שאמרו לו (שם שם ו') "מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך" תיאר הפסוק את פחדם הנורא מפני ה' יתעלה: (שם שם י') "וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו מה זאת עשית כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא ברח כי הגיד להם" — הגם שהיו עובדי עבודה זרה! — ועוד אמרו (שם שם י"ד) "אנא ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא וכו'". והלא יודע אתה מה עשה מלך מואב כאשר ניחם על שהקריב את בנו בכורו והיה בזה קצף גדול על ישראל (מ"ב ג' כ"ז); ואף על פי שנאמר כי "הקצף" יצא מפני שאילצוהו לעשות (את המעשה הזה), אין זה סותר את העובדה כי כוונתו היתה (לשרת את) ה' יתעלה בעת צרתו. וכן רוב עובדי עבודה זרה (עיקר) יראתם חוזרת אליו יתעלה אף על פי שהם טועים ותועים בדרכם. ועל זה אמר ירמיה (ירמיה י' י"ז) "מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה". ולכן הגדיר (גם) דויד עניין זה באמרו (תהלים ס"ה ו') "מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים".

ו(הבטחון) הרצוני הוא בטחונם של יחידי סגולה המיוחדים (את ה'), דבקים בתורה ומאמינים באמת ובתמים שכל האמצעים מקורם בה' יתעלה, ולכן (נותנים) עליו

משענתם ובטחונם אפילו כשהם בעלי עושר וכבוד ובריות וכו'. ובכן, מאמרי הנביא (תהלים ק"ד כ"ז) "כלם אליך ישברון" ו"עיני כל אליך ישברו" (שם קמ"ה ט"ו) וכיוצא באלה, כוונתם שאם מרצונם הטוב ואם בעל-כורחם הריהם חוזרים אליך ואתה הוא המפרנסם.

ואשר לבטחון הכללי והפרטי: הכללי הוא כבטחון כלל בני-האדם בלשונם או במחשבת לבם. והלא ידוע לך כי סנחריב, למרות כפירתו, אמר (ישעיה ל"ו י') "ועתה המבלעדי ה' עליתי וכו' ה' אמר אלי". כלומר: כל זה נעשה ברצונו יתעלה. וה(בטחון) הפרטי הוא כבטחונם של יחידים-הסגולה הדבקים בתורה שאוכלים לחמם ובוטחים בה' יתעלה שיתן להם את פרנסתם בעולם הזה, ובתוך כך עוסקים במיקח-ומימכר ובשיח-ושיג ככל האדם ומשווים לנגדם את יראתו יתעלה ושמים מבטחם בו ולא ביגיעתם או פיקחותם בעסקיהם, כמו שאמר שלמה (משלי ג' ה — ו) "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען בכל דרכיך דעהו", הפירוש "התכוון אליו" וכיוצא בזה. ובכן, מאמרו (תהלים קמ"ה ט"ו) "עיני כל אליך ישברו" וכדומה פירושו או באופן כללי או באופן פרטי הראוי להיות נחלתם של יחידים-סגולה הדבקים בתורת ה'.

וסיכום כל הדברים האלה הוא שהפסוקים שבהם נאמר כי כל אחד ואחד בוטח בה' כוונתם לרוב (בני האדם) והבטחון הוא (מן הסוג) הכללי והם תלויים בו יתעלה; והפסוקים המורים על נדירות הבטחון, כגון מאמרו (שם פ"ד י"ג) "אשרי אדם בטח בך" וכדומה, כוונתם לבטחון הרצוני מן הסוג המיוחד וכיוצא בזה.

ואפשר לפרש פסוקים אלה באופן אחר: כי כל הגורמים עתידים לחזור אליו יתעלה וכל בעל-בינה חייב להישען על גורם קרוב או רחוק, וכיוון שהגורם הזה תלוי בה' יתעלה ונובע ממנו, נמצא הבוטח באותו גורם סומך את בטחונו עליו יתעלה בין אם הבין זאת מכוח חכמתו ושכלו או שלא הבין, מקוצר-דעתו, או שאיננו מאמין מחמת פקרותו. משל לאדם שבוטח על הוגו או על כוח גופו או על אדם אחר — זה ההון הלא ה' יתעלה הוא הממציאו כמו שנאמר (ש"א ב' ז') "ה' מוריש ומעשיר", והוא השומר אותו כמו שהבטיח לבחיריו (שמות ל"ד כ"ד) "ולא יחמד איש את ארצך"; וגם הכוח ההוא ה' יתעלה הוא הממציאו והוא המקיימו כמו שנאמר (דברים ח' י"ח) "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל". והאדם ההוא (ג"כ) ה' הוא הבוראו כמ"ש (ירמיה י' ט"ז) "כי יוצר הכל הוא", והוא המתייחו כמ"ש (איוב י"ב י') "אשר בידו נפש כל חי", והוא הנותן יכולת בידו כמ"ש (דה"א כ"ט י"ב) "העשר והכבוד מלפניך" (וכן כתוב, ש"א ב' ז') "הוא משפיל אף מרומם". אמור מעתה: הבוטח בגורמים הללו, הקרובים והנראים לעין, הריהו סומך בטחונו עליו יתעלה שהוא עילת כל העילות, בין אם הבין את הדבר והאמין בו ובין אם לא הבינהו וכפר בו. ומי שאינו מבין את הדבר דומה לגער קטון

שעדיין לא נתגמר כוח-דמיונו והוא בוטח בעניין תזונתו על אמו, ולו היה כוח דמיונו מוגמר יותר היה יודע שאמו מספקת לו את מזונותיו מנכסי-אביו, ולו היה כוח דמיונו מוגמר עוד יותר היה יודע שנכסי-אביו באים (לו) מאת אחרים, וכך הלאה עד שיבין ויתפוס וישוכנע כי תזונתו משוכה מאתו יתעלה, כמו שאמר דויד בעת בגרותו מה שלא יכול לציירו בדמיון, כל-שכן להאמין בו, בעת-ינקותו בהיותו גמול על שדי אמו: (תהלים כ"ב י' — י"א) "כי אתה גחי מבטן מבטתי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה". ועל פי מוצא זה יתחוויר לך כי הגם שבעל החי שאין בו דעה סומך בעניין מזונותיו על מי שמטפל בו ומאכילהו או על מקום מרעיתו או טרפו, הריהו נשען (לאמיתו של דבר) על ה' יתעלה אף שאינו מבין את הדבר ואינו משיגנו (בשכלו). ועל זה אמר דויד (תהלים קמ"ז ט') "נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו" ועוד אמר (שם שם כ"ז) "כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו". כלומר: "הגורם שבו בטוחים הם תלוי בך". וכך יש לפרש את משמעותו של כל פסוק שמובנו, לכאורה, כי בעל-החי שאין בו דעה מבקש (פרנסתו) ממנו יתעלה או קורא לעזרתו או בוטח בו. הבן את הדבר והשיגנו בשכלך כי הוא מהפירושים היפים והנכונים למי שמוח בקדקדו.

ולהלן נאמר כי חובה מוטלת על הבוטח בה' לצרכיו, שבהשגת הצרכים הללו יהא תוכו נשען על ה' ולבו בוטח בו ולא ביגיעתו (האישית), ובטחונו זה יתחזק ויתאמת אם תהא יגיעתו להשגת-צרכיו בעיסוק בלתי-בטוח כגון דיג בים או ציד ביבשה, כמו שאמר יעקב אבינו (בראשית כ"ז כ') "כי הקרה ה' אלהיך לפני" וכמו גידול בעלי-חיים או עבודת-אדמה או מלאכת כפיים וכיוצא באלה. כי בדברים הללו גלויה התגשמות התוחלת אל ה' יתעלה, או מפח הנפש ממנה, יותר מבשאר עיסוקים. וכמו-כן יתערער בטחון זה ויתפסד אם יהא עיסוקו (של הבוטח) באמצעות בני-אדם, כגון מי שתלוי לפרנסתו במלכים ודומיהם וקשה לו להיות שלם באמונתו, ועל כך אמר דויד (תהלים מ' ה') "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב". ולכן משך אברהם אבינו את ידו מרכושו של מלך-סדום וחזק את מעשהו בשבועתו לאמור (בראשית י"ד כ"ב — כ"ג) "הרמתי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם". זאת ועוד: ההתעסקות במסחר וכדומה היא שביל-הביניים בין אלה שפרנסתם על בני-אדם ובין אלה שפרנסתם על מלאכת-כפיים וכדומה. ולכן מי שיש לו הון ואינו סומך עליו, כמו שאמר איוב (איוב ל"א כ"ד) "אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי" — הרי זו מעלה גדולה. ואין כוונתי לומר שכל המתפרנס באמצעות בני-אדם או הון אי-אפשר שיהא בעל-בטחון, אלא כוונתי לומר כי אמיתות הבטחון במצב כזה איננה מן הדברים הקלים ובכל זאת יהיה לפעמים הבטחון אמיתי (גם במצב כזה), כמו שנתעלה עובדיה למדרגת-בטחון גבוהה עם היותו משרת

לפני הכופר ההוא (מ"א י"ח ג' וכו') וכמו שנתאמת גם אצל דויד בטחון ממדרגה כזאת יחד עם כל עשרו שעליו אמר (דה"א כ"ט י"ב) "העשר והכבוד מלפניך", ואמר (שם שם י"ד) "כי ממך הכל ומידך נתנו לך". ומאידך גיסא אין הכוונה שכל גיבור-ציד בוטח בה' יתעלה וכל רועה-צאן (זוכה) להגיע למדרגת בטחון של יעקב אבינו, וכל איש-שדה למדרגת בטחון של יצחק.

ועוד עליך לדעת כי כל מה שדרוש לו לאדם הוא מחיית גופו ולבושו וכיוצא בזה מן הדברים ההכרחיים לקיומו ולא שפע ומותרות בלי חשבון ובלי גבול — ודברים אלה אמורים במי שאין לו אשה וילדים ומשפחה. ומה שקרוב אל הנחיצות הוא (כל) הדרוש לאדם לפרנסת אשתו וטפו, ואילו ככל שירחיב האדם את בני-משק-ביתו, כגון עבדים ושפחות וכדומה, הריהו קרב אל המיותר, וככל שימעיט באלה הריהו קרב אל הנחוץ. והתחום שבין שני הקצוות גדול מאד ומשתנה לפי מצבו של היחיד — כי מלך ישראל, למשל, זקוק לדברים ששום גזיר מתבודד אינו זקוק להם, ונמצא שאספקת דויד ושלמה וצבאותם היתה קרובה אל ההכרח. ואחד מישראל הצדיקים, אם היה לוקח עבד (נוסף) או משרת נוסף היתה לקיחתו נחשבת לדבר-מותרות. והלא תראה מה שאמרה השונמית לאלישע ע"ה כשאמר לה (מ"ב ד' י"ב) "היש לדבר לך אל המלך או לשר הצבא", וענתה לו (שם) "בתוך עמי אנכי יושבת". כלומר שהיא מצמצמת ומגבילה עצמה לדברים הכרחיים ואין לה שום קשר עם מלך או שר-צבא. ועוד תבין מחמת שגורה צמצום על עצמה לא היתה רוכבת, אף שהבהמה היתה מוכנה והולכת עמה, אלא כשנתעייפה מרוב הליכה, כמו שאמרה לנערה (שם שם כ"ד) "אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך". ועוד עליך להבין שלא כל אדם יכול, לסיבת מזגו וטבעו, (להסתפק) באכילת פת חרבה ולבישת מלבוש גס, אלא יש מי שמוכרח מחמת מזגו ומצבו ללפת את פתו בבשר וללבוש בגדים בינוניים, ממש כשם שהאחרים צריכים (רק) פת חרבה ובגד-כותנה וצריך דל להתגורר בו. והוא יתעלה יודע צרכיו של כל אדם והוא היודע אם (פלוגי) מצטמצם ומבקש ממנו רק את הדרוש לו או דברי מותרות להתייגר בהם. ולכן תיקנו חז"ל בתפילה, למי שאין זמנו ומצבו מתירים לו אלא רק ראשי-דברים וקיצור תפילה, שתהא כך (ברכות כ"ט ב') "צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה יהי רצון ורחמים מלפניך ה' שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה".

ודרך הבטחון בנוגע למעלות האלו, הקרובות אל ההכרח או שייכות לתחומו, הוא לנקוט לגביהם אמצעים רגילים, הכל לפי הדרוש לאותו אדם, ובלבד שיתלה לבו, בהצלחת ענינים אלה, בעזרת ה' יתעלה. וזהו שאמר יעקב אבינו (בראשית ל' ל') "ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי". כשהיה בגפו ביקש רק דברים שבהכרח, כמ"ש (שם כ"ח כ') "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש", וכשהיה בעל בית ומשפחה וילדים

ביקש על פרנסתם ונתעורר לעסוק בה וגילה מה שבלבו לאמור "מתי אעשה גם אנכי לביתי"; וה' יתעלה סייעהו בזכות בטחונו ולא בזכות יגיעתו, הגם שנתגיגע ברעיית צאן לבן ובהשגת שכרו מאת לבן שנתכוון לעשקו ולקפח שכרו כמו שנאמר (שם ל"א מ"א) "ותחלף את משכרתי עשרת מנים" וזה על-ידי המקלות כמו שביארנו באחד מפרקי החלק השלישי; ויחד עם זאת הודה כי כל מה שהשיג באו לו בעזרת ה' יתעלה ולא בזכות השתדלותו, כמ"ש (שם שם ט') "ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי". וגם רחל ולאה ידעו את הדבר ואמרו (שם שם ט"ז) "כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו וכו'". והללו ראיות (לכך) שבמאמצים כאלה חייב אדם להישען על ה' יתעלה ולא על יגיעת עצמו, ושעיסוקם של שומרי-הדת (לצרכי מחיתתם) חייב להיות קשור בבטחון ואפילו לנבוע ממנו, כלומר שיהא הבטחון קודם לעיסוק ויהא הלב תלוי להשגת מבוקשו בעילת-העילות ולא בעילות עצמן. ולא ישאל ולא ישא עיניו לשום דבר שאיננו בגדר ההכרח או בקרבתו, ואם השיג (את מבוקשו) יסתפק בו ולא יצטרך לשאר דברים. כי גם אם יקרה לפעמים, בזמן מן הזמנים ובנסיבות מיוחדות, שיצטרך פלוני שהוא מן המסתפקים במועט ללפת פתו בבשר, אינו חייב להשתמש במיני בשרים מיוחדים ולהתקין מהם מטעמים כיד-המלך; ואם נאלץ ללבוש מקטורן צמר בחורף ובגד-פשתה בקיץ, אינו חייב ללבוש פרוות סנאי מרוקמת משי וכיוצא בה בחורף או פשתה דקה וכלי-מילת אלכסנדרוניים בקיץ. ואם נאלץ לצאת רכוב לנסיעה או לדרך רחוקה אינו חייב לרכוב על פרד יקר או על סוס אציל חבוש אוכף מפואר ומעולף אבני-חן ועטור רסן-תפארת וכדומה; ואם נאלץ לפרנס את אשתו וילדיו ולהלבישם מלבושים הכרחיים או אפילו קצת בהרחבה, אינו חייב לקשט את אשתו בעדי-עדיים ולהלבישה משי וכתונת-פסים ולעשות כן גם לבניו ובנותיו; ואם גם נצרך לעבד או שפחה לשרת אותו ואת ילדיו בדברים שבהכרח, אינו חייב להחזיק כמה וכמה עבדים ושפחות אם אפשר לו בלעדיהם. כי בהוסיפו לעצמו מותרות על צרכי-פרנסתו ובראותו בהם דברים-שבהכרח, כמו שאמר שלמה (קהלת ז' כ"ט) "אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים", ישליך את יהבו על השגת המותרות הללו וישתומם על שאין בטחונו נושא פרי—דבר שהוא ברור בהתבוננות קלה-שבקלות! ושמה תענני "הלא כבר אמר דויד (תהלים ל"ז ד') "והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך"? ועל כן אענך: לא נתכוון דויד לבעל-תאוה שהתמכר ל(תענוגות) העולם הזה ו"שאל לבו" את מותרותיו המביאים לידי עבירה וטורדים מקיום המצוות ומידיעת האמת, אלא לאדם שאופיו ההיפך הגמור מזה; כי תחילת הפסוק "אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה" מזהירה שלא לקרוא עליהם תגר ולא להתנצח עמם ולא לשאוף למעמדם ולא להתקנא בהם על הצלחתם בעניני העולם הזה, שהיא בת-חלוף ועתידה לכלות חיש-מהר, כמו שנאמר (שם שם ב') "כי כחציר מהרה ימלו וכירק

דשא יבולון". ועוד נאמר (שם שם ג') "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה".
 ואחר-כך אמר (שם שם ד') "והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך". ואין ספק כי
 מי שאיננו מתקנא בעושי עוולה אלא בוטח בה' ועושה טוב ומטפח את אמונתו לא
 יבקש לו מותרות בחיים ורוב נכסים בעולם הזה, אלא "משאלות לבו" בעניני-החלד
 הן בגדר תהכרת או בקירוב לזה. ועליך להשפיל לסופו של מקרא (שם שם ה' — ו')
 "גול על ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים";
 ותבין כי "צדקך" הוא היושר ו"משפטך" הוא הזכות שהאדם ראוי לה ולא דבר נטול-
 ערך או ברכה-לבטלה.

ועוד ייתכן כי במאמרו "ויתן לך משאלות לבך", לבד ממה שביארנוהו לעיל,
 נתכוון הכתוב אל השלימות האמיתית שאליה ורק אליה מכוונים לבם החסידים
 ויראי-ה', כבקשת דויד שאותה הביע במפורש במאמרו (שם כ"ז ד') "אחת שאלתי
 מאת ה' אתה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו".
 ואין ספק כי ה' יתעלה נותן לשואפי השלימות את מבוקשם, כמו שכתבו בעלי
 המסורת ע"ה (יומא ל"ח ב') "בא ליטהר מסייעין אותו" וכמו שפירשו בביאור
 הפסוק (ויקרא י"א מ"ד) "והתקדשתם והייתם קדשים": "אדם מקדש עצמו מעט
 מקדשין אותו הרבה; מלמטה — מקדשין אותו מלמעלה". (יומא ל"ט א'). וכך הובהר
 גם לשלמה ע"ה כשאמר אליו ה' יתעלה בנבואה (מ"א ג' ה') "שאל מה אתן לך",
 הביע את "משאלת לבו" שהיה משתוקק אליה (שם שם ט') "שמע... להבין"
 והשיבהו ה' יתעלה (שם שם י"א) "יען אשר שאלת את הדבר הזה וכו' ולא שאלת לך
 עשר וכו' הנה עשיתי כדברך וכו'" ונתן לו את משאלתו כמ"ש (דה"י ב' א' י"ב)
 "החכמה והמדע נתון לך". והוא שאמר (דויד) אביו "ויתן לך משאלות לבך".

אך אשובה-נא לביאור סיומו של ענינו ואגיד כי התורה הזהירה אפילו את מלך
 ישראל לבל יהיה שטוף במותרות. ואמר יתעלה (דברים י"ז ט"ז — י"ז) "לא ירבה
 לו סוסים... ולא ירבה לו נשים... וכסף וזהב לא ירבה לו מאד". ואם במלך שדרושים
 לו סוסים וקצת הון נאמר כך, קל וחומר במי שאיננו צריך לזה! ושמה תאמר "הלא
 ראינו שהאבות העשירו עושר רב ועשו חיל גדול כמו שהעידה התורה?" ועל כך
 אענך: האבות היו זקוקים לכך מפני שיסדו את האמונה והיו עושים לה גפשות,
 כמו שהעידה תורה על אברהם (בראשית י"ב ה') "ואת הנפש אשר עשו בחרן",
 ועל יעקב (שם ל"א מ"ו) "ויאמר יעקב לאחיו", ואין ספק (שנתכוון) לאחיו-בדת
 שמשכם אל דתו והכניסם אליה ולא לאחיו עצמו-ובשרו. יתר על כן: האבות לא
 ביקשו להם אלא די-הצורך, כמו שהעידה תורה על בקשת יעקב (שם כ"ח כ')
 "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש", אלא שה' יתעלה הגדיל חסדו עמהם והשפיע
 עליהם ברוב טובה שלא ביקשוה ולא עלתה על לבם, וכל זאת מפני רוב חסדו עמהם
 ורחמי-הדיין לסייעם באמונתם אף על פי שלא נתכוונו לכך, כמו שהשפיע על שלמה

טובה שלא נתכוון אליה כמ"ש (מ"א ג' יג') "וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד וכו'". והלא יודע אתה את תפילת דויד (תהלים קי"ט ל"ו) "הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע". וכך באתהו הצלחת העולם הזה עד אשר מנה את נכסיו בכיכרים.

ועכשיו חיינו כבר את מאמרנו בדבר הבטחון בסוגיית התועלת הקרובים אל גדר-
היסודי, ומתקרבים אנו אל חיווי (מאמרנו בדבר) ¹²³⁴⁵⁶⁷סוגיית התועלת שאינם יסודיים אף אינם קרובים אל ההכרח, שהוא החלק החמישי בחלוקה המקורית. נסכם איפוא את מאמרנו בהם ונאמר כי אין צורך לשאוף אליהם, וכיוון שכך דומה הבטחון בעניינם כטיפוח אמונה בדבר שאיננו רצוי לפניו יתעלה. לפיכך חייב שומר-הדת שהגיע למדרגה נעלה זו שלא להשליך עליהם את יהבו ולא לשאת אליהם את נפשו, ואז לא יצטרך עוד להשען עליהם. גם יוכל היות שה' יתעלה ישלם לו כגמולו — אם היו תקוותיו תלויות רק בדברים שבהכרח או קרובים אליהם — בהעתירו עליו גם דברים שאינם הכרחיים מפאת חסדו ונדיבות רוחו יתעלה כמו שהבטיחה התורה למכביר וכמו שאמר על-ידי נביאו (מלאכי ג' ז') "אם לא אפתח לכם וכו' והריקתי לכם ברכה עד בלי די". ואמרו חז"ל "מאי עד בלי די — עד שיבלו שפתותיכם מלומר די" (תענית ט' א').

ואחר זאת עליך לדעת כי הביטוי "בטחון" כולל (הרבה) מדרגות, אף על פי שמובנה האמיתי של המלה מחייב שתהיה (רק) מדרגה אחת נקראת "בטחון", וכל השאר — מהן למטה ממעלת הבטחון ומהן למעלה ממנה. וגם חוסר-הבטחון יש בו מדרגות הרבה. וביאור הדבר הוא שהבטחון מסור ללב, שיהא הלב נשען ונסמך על ה' יתעלה בהשגת משאלותיו להישמר מן ההיזק או להשיג איזו תועלת. ואמר הפסוק (בנוגע לדבר) המסור ללב (תהלים כ"ח ז') "בו בטח לבי... (שם קי"ב ז') "גכון לבו בטח בה". ולכן כל אימת שאין לב-האדם בוטח (בה') להשגת משאלתו, או שהוא בוטח במקור ישועה אחר מבלעדי ה' יתעלה, אין אותו האיש נקרא בוטח בה' להשגת מבוקשו. ולכן אומרים אנו בעניין בקשת פרנסה או שאר דברים, שאם גואש ה- אדם ממבוקשו ואיננו מצפה (עוד) להשיגו, או מחפשהו ממקור אחר זולתו יתעלה — כגון מי שמבקשהו מבשר-ודם וסומך עליו בלבד ולא על עזרת ה' יתעלה שהלז כפוף לו — אין אותו האיש (נקרא) בוטח בה' יתעלה להשגת פרנסתו. אשר (לסוג) הראשון, זה שנואש מן הפרנסה ואינו מצפה (עוד) להשיגה, הריהו מרעיי-המחשבה וראוי לגנאי על שנתיאש מרחמי הבורא למרות שהזהר על ההיפך הגמור. ואמר דויד (תהלים כ"ז י"ד) "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'". ועוד אמר (שם קל"א ג') "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם". והושע אמר (הושע י"ב ז') "וקוה אל אלהיך תמיד". ועוד הרבה פסוקים כגון אלה. ו(הסוג) השני, שמבקש פרנסה וכדומה מאת בשר-ודם ובוטח בו ולא בה' יתעלה, ארור הוא על כחשו בה' כמו שנאמר (ירמיה

י"ז ה') "ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו". ושתִּי המדרגות הללו הן מדרגות של חוסר בטחון.

ואשר למדרגות הבטחון בה' יתעלה הריהן ארבע במספר. המעלה הראשונה בהן היא שיהא האדם מקווה ומצפה להשגת משאלתו מאתו יתעלה ברוב רחמיו, הגם שהוא חושש ודואג באותה משאלה שמא יהיו עוונותיו מונעים ממנו את הרחמים. וזהו הנקרא מיחל לחסד ה' ומחכה לו ומקוה רחמיו וכיוצא בזה. ופסוקי דויד בעניין זה רבים עד מאד: (תהלים ל"א כ"ה) "חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ל־ה'" (שם קמ"ז י"א) "המיחלים לחסדו"... (ועוד נאמר) (שם כ"ז י"ד וגם ל"ז ל"ד) "קוה אל ה'" ועוד (שם כ"ה ג') "גם כל קוֹיךָ לא יבשו" וכיוצא באלה. ו(בעל) מעלה זו הוא הנקרא (בעל) יראה ותקוה ועליו אמר דויד (שם קמ"ז י"א) "רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו". "יראיו" הם המפחדים מעונשו ו"המיחלים לחסדו" הם המקוים למתן טובתו.

והמדרגה השניה היא מדרגתו של מי שעל תקותו ותוחלתו נתווסף הביקוש מאתו יתעלה, ביקוש פנימי שבלב וחיצוני שבלשון ובתפילות. וזהו הנקרא "דורש ה'" ו"מבקש פניו" ו"קורא אל ה'" וכיוצא באלה. ופסוק מפורש בתורה (דברים ד' כ"ט) "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כִּי" וכו'. ופסוקי־הנביאים בעניין זה רבים עד מאד ובפרט פסוקי דויד (תהלים ק"ה ד') "דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד" וכן (שם כ"ז ח') "לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש" ועוד (שם ל' ט') "אליך ה' אקרא" וכן (שם ל"ד י"א) "ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב", ועוד נאמר (צפניה ב' ג') "בקשו את ה' כל ענוי הארץ", וכיוצא באלה.

והמעלה השלישית היא מעלת מי שבטוח בהשגת משאלותיו מאתו יתעלה ומאמין בזאת בוודאות ובלי ספקות. וזהו הנקרא "חוסה בה'" ו"מאמין בו" ו"בוטח בו" וכיוצא באלה, כמו שנאמר באברהם (בראשית ט"ו ו') "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה" ונאמר באבותינו (שמות ד' ל"א) "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה'". ועל דור המדבר יצא הקצף מפני שחסרים היו מעלה זו כמו שנאמר (דברים א' ל"ב) "ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם". ואסף אמר (תהלים ק"ו כ"ד) "לא האמינו לדבריו... ולא חכו לעֲצָתוֹ" כלומר: לא דיים ש"לא האמינו" אלא אף "לא חיכו" לעצתו. ומעלת־בטחון (שלישית) זו לא ישיגוה רוב בני־האדם אלא רק מי שנגלים אליו בחזון נבואי ומבשרים לו עתידו, כמו אמונת אברהם אבינו כשנתבשר בחזונו על הבנים (בראשית ט"ו ו') "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה", וכמו יוצאי מצריים כשבישר אותם שליח ה' עליו השלום על דבר הגאולה כמו שנאמר (שמות ד' ל"א) "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו". ועל מעלה זו אמר דויד ע"ה (תהלים י"א א') "בה' חסיתי..." (שם ז' ב') "בך חסיתי..." (שם ל"ז מ') "ויושיעם כי חסו בו..." (שם כ"ה ב' וגם קמ"ג ח') "בך בטחתי". ולפעמים יבוא הביטוי

"בטיחה" במובנו הנזכר לעיל. ומדרגה זו היא הנעלה והנשגבה שבמעלות הבטחון ולא בנקל תושג, ולכן הגדילו הנביאים בערכה כמו שנאמר (שם ל"ב י') "והבוטח בה' חסד יסובבנו" ונאמר (משלי ט"ז ב') "ובוטח בה' אשריו" ונאמר (תהלים פ"ד י"ג) "ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך". ומעלת בטחון זו אין משפטה כשתי המעלות הקודמות, שבהן חייב כל שומר-דת להחזיק בכל דרכיו, ואילו מעלה זו לא תיכון אלא במי שהוא חף מן העוונות ונקי מן הפשעים והגיע אל השלימות וטעם מהשגחתו יתעלה (בשיעור) המחייבו למידת-בטחון כזאת, כמו שאמר דויד (שם ט' י"א) "ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'". ומאמרו "ויבטחו בך יודעי שמך" מורה על מעלה זו ועל מי שראוי לה. ומאמרו "כי לא עזבת דורשיך ה'" מורה על המעלה השניה, כי ה"דרישה" השלימה והנאמנה והאמיתית (הנובעת מתוך הפנימיות) היא אקדמה ל"בטיחה", כמו שמסופר על ר' חנניא בן דוסא במה שאמרה המשנה (ברכות ל"ד ב') שהיה מתפלל על החולין ואומר זה חי וזה מת. אמרו לו מניין אתה יודע? אמר להם אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. ועם היות שבעלי המעלה הזאת בטוחים בהשגת מבוקשם, אין זה מפאת בטחונם בצדקתם וזכויותיהם אלא מפאת בטחונם בחסדיו יתעלה, כמו שאמר דויד (תהלים י"ג ו') "ואני בחסדך בטחתי" וכו'.

ועוד עליך לדעת כי כל דבר שבא ממנו יתעלה על-ידי נביאו הנאמן חייב כל מאמין להיות בטוח בהשגתו ללא שום ספק. ולכן יצא הקצף על בני ישראל שאף כי הודיעם ה' יתעלה את דבר השגחתו עליהם וראו (במו עיניהם) מה שראו, כמו שנאמר (במדבר י"ד י"ד) "אשר עין בעין נראה אתה ה'" וכו', (בכל זאת) הטילו ספקות וניסו (את ההשגחה) כמ"ש (שמות י"ז ז') "ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין", והוזהרו שלא לחזור על הדבר כמ"ש (דברים ו' ט"ז) "לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה", כלומר "בדבר הנביא שנשלח לכם מאתו יתעלה ונתאמתה נבואתו חייבים אתם להאמין ולחשבו לדבר-אמת"; כמו שלימדנו המסורת בביאור הפסוק הזה (כמ"ש הרמב"ם הל' יס"ה פ"י ה"ה). ולכן עליך לדעת כי חייבים אנו, כלל שומרי-הדת, לבטוח בה' יתעלה בכל שאר ענינינו כפי המעלה הראשונה והשניה. אבל המעלה השלישית, כל אימת שבאה אלינו שליחות מאתו יתעלה, חייבים אנו להאמין ולבטוח בו כפי המעלה (השלישית) הזאת. ועל כך נאמר (ישעיה כ"ו ד') "בטחו בה' עדי עד", אם נתכוון הצווי לדבר השייך למעלת-בטחון זו. ואם נתכוון למשמעות המעלה השניה או הראשונה — שגם עליהן חלה לשון "בטיחה" כמבואר לעיל, מפני שיתוף מובניה של ה"ביטחה" או קרבתם — אז יחול הצווי לבטוח בה' על כל הענינים כולם. וסייעתא לפירוש זה הוא מאמרו בסיום הפסוק "כי ביה ה' צור עולמים", כלומר שהוא יתעלה מייסד כל העולמות הנהו ולכן כל מה שאפשר לנשען להישען

עליו ויהא זה הון או נכסים או בשר-ודם, חוזר אליו יתעלה כי הוא בורא כל הברואים ובו מסתיימים הם, והוא המקיימם ומפרנסם, ולכן אסור להישען על בלעדו שהוא פעול ולא פועל מוחלט, מסובב ולא סיבה, בן-חלוף ונתפסד ולא בן אלמות, כמו שנאמר (תהלים קמ"ו ג' — ו') "אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנותיו אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו עשה שמים וארץ" וכו'.

ולסיכום הענין אגיד כי מוטל עלינו, כלל שומרי תורתו של משה רבנו, המאמינים בה' ובכל מה שנאמר לנו בה ובכל מה שהודיעונו נביאי ה' יתעלה בשמו בספריהם הכוללים את נבואותיהם, שנאמין בגאולה הנכספת — כי כבר הודיענו זאת ה' יתעלה בספרו (דברים ל' ג') "ושב ה' אלהיך את שבותך וכו'", ועוד (שם ל"ב ל"ו) "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם וכו'". ומה שנודע לנו מפי הנביאים בעניין זה הוא מן המפורסמות שרבו מספור ואינן צריכות ראייה ולכן נאמין בזאת כמו שהאמין יעקב אבינו בגאולת מצריים שכבר הודיע אותה (ה') לאברהם כמ"ש (בראשית ט"ו י"ד) "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", ואמר (יעקב אבינו) ע"ה (שם מ"ח כ"א) "הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם". וכן אמר יוסף (שם נ' כ"ה) "פקד יפקד אלהים אתכם". אך (בנוגע לשאלה) אם יבטח כל אחד מאתנו כי יקום הדבר ויהיה בימי חייו, קודם מיתחו, אז יהיה בטחוננו כפי המעלה הראשונה והשניה, כי אפשר שיקום הדבר בזכות רוב רחמיו יתעלה ואפשר שלא יקום מפני חטאינו. ולפיכך נאמר (דניאל י"ב ב') "אשרי המחכה ויגיע" — כל לא כל המחכה יגיע. ולעתים יארע לעבד (ה') כי מגודל אמונתו וקדושתו תבואנו הרגשה (מוקדמת) באיזה עניין, ומכוח הרגשה זו יבטח בדבר ההוא כפי המעלה השלישית, אף על פי שלא באתהו התגלות נבואית (ממש), כמו שמסופר על הלל הזקן כפי הכתוב בתלמוד (ברכות ס' א') "תנו רבנן מעשה בהלל שהיה בא בדרך ושמע קול צווחות בעיר ואמר מובטח אני שאין אלו בתוך ביתי ועלי הכתוב אומר (תהלים קי"ב ז') "משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'".

והמעלה הרביעית היא מעלת ההפקדה, ופירושה שיפקיד האדם את עניניו או אחד מהם בידי ה' יתעלה ויערטל עצמו מכל צפיה ותשוקה עד שאחת היא לו אם ישיג דבר שהוא משתוקק אליו או אם ישיג את ההיפך ממנו, ונמצא מסתפק במה שגזור ועושה ה' יתעלה. וזאת המעלה, אם (אפשר למנותה) עם מעלות הבטחון, הריהי העליונה שבכולן, ואם אין (למנותה) ביניהן הריהי עליונה על כולן, (כל השלוש) שכבר ביארנו לעיל. וכבר נרמזה מעלה זו וגם נזכרה במפורש בתורה ובספרי הנביאים. הרמז בתורה הוא במאמרו (שמות י"ד י"ג) "התיצבו וראו את ישועת ה' וכו'", והקצף שיצא על דור-המדבר כשבקשו מים לצמאם ואוכל לרעבם. ויש בזה

רמז על חיוב הבטחון לפי המעלה הזאת שהיא מעלת ההפקדה. אלה הם הרמזים, והמפורש הוא במעשה אליעזר עבד־אברהם באמרו (בראשית כ"ד י"ג ומ"ג) "הנה אנכי נצב על עין המים וכו' הוא האשה אשר הוכיה ה' וכו'" כלומר הפקיד את הדבר בידי ה' יתעלה ובמה שיבחר ויחפוץ (ה') ולא במה שהוא ^{אוצר החכמה} (אליעזר) יתכוון ויחליט. וכאן ברור העניין ואיננו טעון ביאור. ובספרי הנביאים ודבריהם (מצינו) מאמר דויד (תהלים נ"ה כ"ג) "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך" — כלומר "מסור את העניין בידי יתעלה והוא יכלכל אותך כפי מה שתגזורנה חכמתו ורחמנותו". וזהו ג"כ פירוש אמירתו בסוף הפסוק "ובטח עליו והוא יעשה רצונו", כלומר כפי מה שיעלה רצון מלפניו. אך אם הכוונה "והוא יעשה רצונך" אז מתחברת מעלה זו אל מעלת־הבטחון הראשונה, כאילו אמר הכתוב "אם לא תוכל להגיע למעלת ההפקדה שעליה עוררתי בפסוק "גול על ה' דרכך". החזק למיצער במעלת הביטחה והאמונה כמו שנאמר (לעיל) "ובטח עליו והוא יעשה". ודומה הדבר למאמרו (שם ט' י"א) "ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דרשיך ה'", שהוא צירוף המעלה השניה, מעלת ה"דרישה", עם המעלה השלישית שהיא מעלת ה"בטיחה" — כי כל מדרגות הבטחון ראויות לשבח ותהילה וכרוכות זו בזו, ומפאת הקשר ההדדי ביניהן תשמשנה בצוותא. כי בעל הבטחון יש שהוא במעלה הראשונה שהיא מעלת "התקוה והיראה" ויש שהוא במעלה האחרונה שהיא מעלת־ההפקדה; ולפעמים מצוי הוא באחת ממעלות הביניים. ומה שנוכח במפורש על אודות ההפקדה בספרי הנביאים הוא מאמר דויד ע"ה (ש"ב כ"ה — כ"ו) "אם אמצא חן בעיני ה' והשבני והראני אתו ואת נוהו ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו". ולכך נתכוונו (גם) חנניה, מישאל ועזריה (דניאל ג' י"ז — י"ח) "הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא. והן לא ידיע להו לך וכו'".

ועכשיו איני מטיל ספק (בכך) שכבר נתתי בפרק זה ביאור מספיק כפי מטרות הספר, וה' יתעלה הוא אשר מאתו נבקש לעזור בקיום דברים אלה בפנימיותם וחיצוניותם כפי מה שיובן מתוך הביאור הזה.